

О.Т. Тожибоева

**АЛИШЕР НАВОИЙ “ХАМСА”СИНИНГ
НАСРИЙ БАЁНЛАРИ: ТАМОЙИЛ,
МЕЗОН ВА УСЛУБ**

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**АЛИШЕР НАВОИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ
ЎЗБЕК ТИЛИ ВА АДАБИЁТИ УНИВЕРСИТЕТИ**

Тожибоева Озода Тоҳировна

**АЛИШЕР НАВОИЙ “ХАМСА”СИННИНГ
НАСРИЙ БАЁНЛАРИ: ТАМОЙИЛ,
МЕЗОН ВА УСЛУБ**

**“Nodirabegim” нашриёти
Тошкент – 2020**

КБК: 83.3г(5Ў)

Т 60

УЎК: 821.512.133.06(091)

ISBN 978-9943-6495-4-5

Тожибоева, Озода.

Алишер Навоий “Хамса”сининг насрий баёнлари: тамойил, мезон ва услуб [Матн] : монография / О.Т. Тожибоева. - Тошкент: Nodirabegim, 2020. – 170 б.

Алишер Навоий ижодини ўрганиш, давр китобхонига монанд тарзда насрий баён қилиш анъанаси ҳам қарийб бир асрлик тадрижий йўлни босиб ўтди. XX аср бошларида ўз даврининг зиёлилари Навоий ижодини кенг халқ орасида тарғиб этиш мақсадида тошбосма матбааларда кўп сонда нашр қилдирдилар, эҳтиёжлардан келиб чиққан ҳолда “Хамса” дostonларининг насрий баёнларини тайёрлашди. Ўз навбатида бу жараён шоир ижодини ўрганиш борасидаги кейинги талқин ва таҳлилларга, матншунослик ишларига кенг йўл очди. Ушбу монографияда насрий баёнчилик тарихи, яратилиш зарурати, илмий-назарий асослари, мезон ва тамойиллари хақида маълумот берилган. Ўзбек адабиётидаги илк насрий талқинлар бирламчи манбалар асосида таҳлилга тортилган.

Монография адабиётшунос олимлар, олий ўқув юртининг ўзбек филологияси талабалари, магистрантлар ҳамда Алишер Навоий ижоди билан қизиқувчи кенг китобхонлар оммаси учун мўлжалланган.

Масъул муҳаррир:

Ҳамиджон Ҳомидий – филология фанлари доктори, профессор

Такризчилар:

Дилором Салоҳий – филология фанлари доктори, профессор

Қодиржон Эргашев – филология фанлари номзоди

Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети Кенгаши (11 апрель 2020, Баённома № 9) томонидан нашрга тавсия этилган.

© О.Т. Тожибоева.

© “Nodirabegim” нашриёти, 2020.

МУҚАДДИМА

Жахон адабиётшунослигида ўз даври ва ўзидан кейинги даврлар адабиётига кучли таъсир кўрсатган классик адиблар ижодий меросини ўрганиш барча даврларда муҳим вазифалардан бири ҳисобланган. Айни масала бадний адабиётнинг сўздаги кучи ва имкониятларини намоён этиб, башариятга дахлдор мавзулар оламини олий онг орқали идрок этган истеъдодли адибларнинг ижодий меросини халққа етказиш долзарб аҳамият касб этиши билан изоҳланади.

Дунё халқлари адабиётида нодир асарлар гарчи аслиятдан мутолаа қилинса-да, уларни китобхон эҳтиёжига мос ҳолда етказиб бериш усуллари излаш ҳам кўп асрлик тарихга эга. Бадний асарни тушуниш инсон ахлокининг барча қирраларига тааллуқли маънавий-маърифий масалалар ечимига хизмат қилар экан, юксак тафаккур эгаларининг ижод маҳсулларига бўлган қизиқиш ҳар бир даврда эътиборга моллик масала сифатида яшайди. Адабиётшунослик илмида маъно катлами чуқур мумтоз матнлар герменевтик методологиянинг объекти сифатида ўрганилади ва уларни тарғиб қилиш йўллари изланади. Шу мақсадда асарлар шарҳланади, изоҳланади, талқин ва таҳлил қилинади. Бугун дунё адабиётида фаол истеъмолда қўлланаётган интерпретация, шарҳ, изоҳ, табдил, насрий баён каби ёрдамчи воситалар матн маъносини тушунтириш вазифасини бажармоқда. Адабий-эстетик, фалсафий-ахлокий қарашлар ривожига таъсир кўрсатган ўз даврининг буюк адиблари ижоди ҳам бугун замон китобхонига мос тарзда қайтадан баён қилинмоқда.

Шарҳдаги бой тажрибалардан озиқланган бу жараён ўзбек адабиётида бошқа адибларга нисбатан, кўпроқ Алишер Навоийнинг “Хамса” дostonлари матни устида амалга оширилган. Дастлаб, дostonлар хослар томонидан шарҳланган, изоҳланган бўлса, давр ўтиши билан адабий тилнинг луғат бойлигидан чиқиб борган айрим сўзларни, диний-тасаввуфий, фалсафий тушунчаларни оддий халққа етказиш зарурати шеърий дostonларни насрий баён қилиш эҳтиёжини юзага келтирди. Ўзининг амалий натижаси билан йиллар

МУНДАРИЖА

КИРИШ	3
I БОБ. МУМТОЗ АДАБИЁТДА НАСРИЙ БАЁН ХОДИСАСИ ВА УНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ	8
1.1. Насрий баёнчилик: бадий-тарихий, илмий-назарий хусусиятлари.....	8
1.2. “Хамса” дostonлари таълилари ва “Насри Хамсаи беназир”.....	26
II БОБ. НАСРИЙ БАЁНДА ПОЭТИК ТАЛКИН МЕЗОНИ ВА МАТНИНГ ҚИЁСИЙ ТАҲЛИЛИ	56
2.1. “Насри Хамсаи беназир”да “Хамса” композициясининг тикланиши.....	56
2.2. “Сади Искандарий” ва “Искандарнома”нинг матний-қиёсий таҳлили.....	83
III БОБ. “НАСРИ ХАМСАИ БЕНАЗИР”ДА БАЁН, ШАРҲ, ИЗОҲ ВА БАДИЙ МАҲОРАТ МАСАЛАЛАРИ	110
3.1. “Насри Хамсаи беназир”да ифода усули ва бадий маҳорат.....	110
3.2. Насрий баён матнининг семантик-структурал таҳлили.....	130
ХУЛОСА	147
Фойдаланилган адабиётлар	152
Илова	168

Тожибоева Озода Тохировна

**АЛИШЕР НАВОИЙ “ХАМСА”СИННИГ
НАСРИЙ БАЁНЛАРИ: ТАМОЙИЛ,
МЕЗОН ВА УСЛУБ**

монография

“Nodirabegim” нашриёти

Нашриёт лицензияси АИ № 313. 24.11.2017 й.

Босишга рухсат этилди: 11.06.2020.

“Times New Roman” гарнитураси. Қоғоз бичими: 60x84 ¹/₁₆

Нашриёт босма табағи 10,7. Адади 200 нусха.

100129, Тошкент шаҳри, Шайхонтохур тумани,

Навоий кўчаси, 30-уй.

ООО “АКТИВ PRINT” босмаҳонасида чоп этилди.

Тошкент, Чилонзор 25, Лутфий 1А.